

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94:33(739.8)(470+571)(718)«1867»

ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОЇ КОМПАНІЇ ВІД СТВОРЕННЯ ДО ПРОДАЖУ АЛЯСКИ 1867 РОКУ

Колесова О.С., Черевко О.С.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Розглядається економічне життя так званої Російської Америки – російських поселень-колоній на Північноамериканському континенті. Висвітлюється період від створення Російсько-Американської компанії (РАК) в 1799 році до укладення договору від 30 березня 1867 року про продаж Аляски. Головна увага приділяється фінансовому становищу і перспективам розвитку Російсько-Американської компанії.
Ключові слова: хутровий промисел, постійні російські поселення, партнери, монополія, вексель, боротьба, ринок, статут.

Постановка проблеми. Продаж російських Північноамериканських колоній традиційно охоплював дуже короткий період, пов'язаний безпосередньо з процесом укладання угоди. Тому, варто розкрити економічне життя так званої Російської Америки – російських поселень-колоній на Північноамериканському континенті через політику уряду Російської імперії, а також через призму розвитку і стану справ Російсько-Американської компанії (РАК).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічне становище і перспективи розвитку Російсько-американської компанії вже неодноразово привертала увагу російських і західних істориків, зокрема, варто виділити наукові дослідження радянських вчених М.М. Болховітінова [9], С.Б. Окуня [11], П.А. Тіхменєва, С.Г. Федоровою, В.Н. Понамарьова [3], російських А.А. Преображенський [4], А.В. Гриньова [5], І.Б. Міронова [8], американського історика А.Дж. Мазура [2], а також канадського історика Дж.Р. Гібсона [1] та ін., але інтерес до цієї теми не втрачений і досі.

Виділення невирішених раніше питань. З даної проблеми недостатньо досліджено фінансове становище та перспективи розвитку Російсько-Американської компанії.

Постановка завдання. Основні завдання полягають у дослідженні економічного життя Російської Америки на Північноамериканському континенті, а також фінансового становища та перспектив розвитку Російсько-Американської компанії від її створення до продажу Аляски.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність Російсько-Американської компанії. Указом імператора Павла І правлячому Сенату від 8 липня 1799 р. було покладено початок створенню єдиної Російсько-Американської компанії (РАК). Компанія отримала монополію на торговельно-підприємницьку діяльність в Північно-Західній Америці аж до 55-го градуса північної широти і на управління цими територіями. Повноваження РАК, підтверджувалися «правилами і привілеями» терміном на 20 років. Жорсткий державний контроль за діяльністю компанії обмежив її статус як приватного підприємства. Тим самим

держава вступила на новий шлях економічних і комерційних відносин. Функції компанії не обмежувалися управлінською та промисловою діяльністю. В умовах відсутності фондових бірж вона займалася фінансовими операціями по купуванню акцій [1, с. 27].

Головним правителем російських поселень в Америці у 1746-1819 рр. був А. А. Баранов, запрошений для управління Північно-Східної американської компанією. У 1800 р. головне правління компанії було переведено з Іркутська до Санкт-Петербурга. РАК стала першою акціонерною зовнішньоторговельною компанією в Росії.

Новий імператор Олександр І продемонстрував монарше благовоління до компанії, придбавши 20 акцій за 10 тис. руб. Її акціонерами з 1801 р. стали імператриця Марія Федорівна і дружина імператора Єлизавета Олексіївна, великий князь Костянтин Павлович. Цим пануючий будинок давав зрозуміти, що компанія – важлива державна справа. Приклад подіяв. У короткий термін розкупили понад 1 тис. акцій на суму близько 500 тис. руб. [5, с. 137].

У складі РАК переважали купці. Дворянство було представлено вельми скромно. Акції розподілялися нерівномірно. Три чверті партнерів мали мінімум акціонерного капіталу і не мали права голосу. Провідна роль належала великим купцям-акціонерам, власникам основного пакету акцій. На ранніх етапах діяльність компанії була пройнята духом наживи. Поступово становище компанії стабілізувалося.

Складною проблемою було забезпечення колоністів продовольством. Доставка через Сибір коштувала непомірно дорого, експедиції організовувалися нерегулярно. У Баранова з'явилася думка отримувати продовольство з Каліфорнії. Посольство виявилось успішним і дозволило встановити постійні взаємовигідні торговельно-економічні зв'язки. Каліфорнія в ту пору була іспанською колонією і називалася Новою Іспанією.

В кінці 1811 р. РАК разом з секторами внутрішньої торгівлі перейшла з ведення міністра комерції в підпорядкування МВС. Олександр І наказав посилити контроль за станом колоній в

Америці. За РАК встановили особливий нагляд, регулярно вимагаючи всі відомості про їх поточні операції. Цей захід підтримало правління РАК, котре розраховувало отримати державну підтримку. Мета такого утворення – оперативне прийняття рішень з проблем компанії. Раду створили в 1813 р. Так тривало зрощування РАК з державними структурами Росії [6, с. 240].

У 1818 р. в складі кругосвітньої експедиції на кораблі «Кутузов» в Російську Америку прибув Л.А. Гагемейстер, який змінив на посту головного правителя колоній помілого А.А. Баранова. Все майно, товари, капітали і папери прийняв від Баранова призначений помічником головного правителя і керуючим Ново-Архангельської контори К. Т. Хлебніков, який віддав службі в компанії 37 років. Так завершилася слава діяльність А.А. Баранова в Російській Америці, яка принесла нові володіння, торговельні зв'язки і налагоджену економічну діяльність першої акціонерної компанії [3, с. 94].

Зі свого боку правління компанії не забезпечувало колонії необхідним товаром в потрібній кількості. Їх купували в іноземців. Загальний прибуток РАК за 1799-1816 рр. склав майже 13 млн руб., з яких третина пішла на утримання бюрократичного апарату. У 1797-1816 рр. держава отримала від РАК у вигляді податків і зборів близько 1,5 млн руб. [11, с. 2].

Широка торгівля велася з Каліфорнією, Перу, Чилі, Гавайськими островами. РАК активно брала участь в шанхайській торгівлі чаєм. Чай отримували в обмін на хутро, а потім реалізовували його в Росії. Компанія забезпечувала 30% всього ввезеного в Росію китайського чаю. У середині 1840-х рр. доходи від торгівлі чаєм почали падати. До цього приводила конкуренція з боку американських добувачів, збільшення витрат на страхівку вантажів і кораблів РАК в Англії, необхідність підвищувати платню службовцям компанії за прикладом метрополії

Місцева грошова забезпеченість повинна була допомогти помножити промисли, торгівлю і розвинути сільське господарство. Висловлена пропозиція була реалізована Головним правлінням в 1816 р. Для підтримки торгівлі в межах колоній були введені спеціальні грошові знаки для російських колоній в Америці – «марки» РАК. Вони виготовлялися з шматочків різнобарвної дубленої шкіри (сірі, червоні, сині, жовті) зі штемпелем РАК різного гатунку (25 і 50 коп.; 1,5 і 10 руб.). У 1817 р. таких грошей було доставлено на 12 тис. руб. [8, с. 29].

Грошові розрахунки в «марках» створювали можливість Головному правлінню компанії збагачуватися за рахунок штучно встановленого курсу. Царський уряд відмовилося нести відповідальність за котирування «марок». Правління покривало свої колоніальні витрати нічим не забезпеченими марками, так як вилучення прийшли в непридатність «марок» і заміна їх знову випускати не контролювалися урядом. «Марки» РАК були універсальним платіжним засобом. На них не можна було купити товари в іноземців, а часом і в колоніальній лавці.

За ст. 4 Конвенції 1824 р. торгівлі судна США отримали можливість заходити у внутрішні води Російської Америки для виробництва там рибного

лову й торгівлі з природними тієї країни жителями. У 1834 р. термін дії цієї статті закінчився. Російський уряд відмовилося від відновлення вигідних для США умов. Міністр фінансів С.Ф. Канкрін мотивував відмову посиланням на консультації з керівництвом РАК. Купці і судовласники США якийсь час продовжували наполягати на своєму праві вести торгівлю. Відсутність угоди і різке скорочення хутового промислу зменшили число американських кораблів бостонської компанії. Скористатися ситуацією вирішили англійці. Вони почали діяти не шляхом офіційного листування, а пішли на встановлення прямих контактів з керівництвом РАК. У 1839 р. в Гамбурзі відбулося підписання угоди. За його умовами британська компанія Гудзонової затоки (КГЗ) в оренду на 10 років отримувала прибережну смугу. Платою за оренду служила поставка РАК щорічно 2 тис. шкур видри і продовольчих товарів для так званої Російської Америки [9, с. 227].

РАК також взяла участь в «золотій лихоманці», здаючи добутоє золото в казну і отримавши за це в цілому трохи більше 63 тис. руб. Продовження розробок золотих копалень принесло компанії ще 44 тис. руб. сріблом, що дало можливість купити трищоглове судно і окупити експедицію. «Золота лихоманка» в Каліфорнії призвела до різкого зростання цін на продовольство і товари в регіоні. РАК скористалася цією обставиною для збуту залежаного товару. Але тепер закуповувати продукти в Каліфорнії стало невигідно. Їх знову почали возити з Росії і Європи шляхом організації навколосвітніх подорожей. Відкриття золота змусило російське суспільство переживати через втрату можливості про продаж каліфорнійських колоній. У той же час КГЗ, чітко виконуючи угоди, без праці домогалася його пролонгації і постачала продовольством російської території в Америці в 1839-1867 рр. [10, с. 77].

Російсько-американські відносини не зводилися тільки до промислових конфліктів, а супроводжувалися встановленням ділових взаємовигідних контактів. Незважаючи на міцні позиції КГЗ, американські підприємці також прагнули до налагодження торгівлі з росіянами. Все почалося з поставок з Російської Америки льоду в Каліфорнію. Для РАК це була вигідна угода, так як без витрат і ризику тонна льоду продавалася за 25 дол., а витрати становили 2,5 дол. Для додання масштабності почину створили Американо-російську торговельну компанію (АРТК) на чолі з президентом Б. Сандерсом. У Санкт-Петербурзі Сандерс налагодив контакти не тільки з правлінням РАК, але і з представниками вищих урядових кіл Російської імперії. У 1854 р. був підписаний офіційний контракт на поставку з володін РАК льоду, вугілля, лісу і риби. Російсько-американські торговельні відносини налагоджувалися і зміцнювалися в найважчі для Росії роки Кримської війни. На жаль, ініціатор цих відносин банкірський дім «Сандерс і Бренгам» в 1855 р. при не цілком зрозумілих обставинах зазнав фінансового краху. Економічні зв'язки між країнами продовжували розширюватися. У них уже були зацікавлені Камчатка, Далекій Схід і Сибір. Росія посилала своїх моряків для закупівлі пароплавів у Америки. Протягом двох десятиліть (1842-1862 рр.). В російській володіння

на американському континенті було доставлено російських товарів майже на 2 млн руб., а іноземних – на 2,5 млн руб. [9, с. 255].

Позиція США у роки Кримської війни виявилася доброзичливою для Росії. У липні 1854 р. між Росією і США була підписана офіційна конвенція про морський нейтралітет. Документ сприяв підтримці російсько-американської торгівлі. На частку Америки доводилося 3% в зовнішньоторговельному обороті Росії. На початку 1860-х рр. закінчився час дії статуту і привілеїв Російсько-американської компанії. В атмосфері проведення ліберальних реформ все голосніше звучала критика на її адресу. Активно просувалося пропозицію про її ліквідацію. З метою отримання правдивої інформації в Російську Америку відправили двох ревізорів від міністерства фінансів (дійсний статський радник А. Костлівцев) і морського міністерства (капітан 2-го ранга П. Н. Головін) з широкими повноваженнями. Одночасно РАК вибрала особливий комітет для розробки проекту нового статуту. Великий князь Костянтин Миколайович, молодший брат імператора Олександра II, глава морського міністерства і головний натхненник реформ відправив на адресу міністра фінансів А. М. Княжевича записку, в якій піддав компанію жорсткій критиці і квапив з її ліквідацією. Позиції РАК активно захищав барон В. П. Врангель, який показав, що в 1822-1860 рр. надходження в казну від компанії склали понад 6,5 млн. руб., а акціонери отримали більше 4,5 млн. руб. дивідендів. Підтримка компанії прийшла і з самої несподіваного боку. Обидва ревізори в своїх докладних звітах про діяльність РАК прийшли до висновку про доцільність її збереження. Зміст колоній обходилося в 230 тис. руб. сріблом, а отримувани доходи від мита в цілому становили 430 тис. руб. сріблом [7, с. 98].

Продаж Російської Америки. На початку 1850-х рр. Російська імперія активно зміцнювалася на Далекому Сході. У підтримці хороших відносин з США вона бачила протидію прагненням Великобританії. Зі свого боку Російсько-американська компанія побоювалася ворожих дій проти практично незахищених російських територій Америки від британського флоту. РАК запропонувала укласти пряму угоду з англійською компанією Гудзонової затоки про взаємної нейтралізації володінь і судів. У квітні 1854 року така угода була підписана. За нею Російська Америка і прилеглі до неї території виключалися зі сфери військових дій. Так Російська Америка була врятована від захоплення англійцями. Англійська сторона пішла на угоду, так як побоювалася переходу російських територій до США. Англійці вважали за краще бачити ці володіння в руках Росії, ніж у власності свого головного суперника – Північної Америки.

Список літератури:

1. Gibson J. R. European Dependence upon American Natives: The Case of Russian America // *Ethnohistory*. – Fall 1978. – Vol. 25. – No. 4. – P. 359-385.
2. Mazour A. G. The Prelude to Russia's Departure from America // *Alaska and Its History*.
3. Преображенский А. А. О составе акционеров Российско-Американской компании в начале XIX в. Исторические записки. – М., 1960. – С. 215.
4. Гринев А. В. Россия и политаризм / А. В. Гринев, М. П. Ирошников // *Вопросы истории*. – 1998. – № 7. – С. 36-37.
5. Пономарев В. Н. Русско-американские отношения в годы Крымской войны, 1853-1856. Исторические записки. – М. 1984. Т. 110.

У середині 1850-х рр. американці почали уважно придивлятися не лише до російських територій в Америці, але і до Сибіру, Далекого Сходу. У річці Амур вони бачили природну магістраль, здатну зв'язати узбережжя Тихого океану з центром Азії. Всі американські проекти щодо Амура і будівництва Байкало-Амурської магістралі були відкинуті російським урядом. Тоді з'явився проект створення російсько-американського телеграфу і з'єднання двох півкуль через Берингову протоку. Така угода була підписана, і узгоджені найбільші суперечки з питання винагороди компанії. Незабаром почалися роботи були перервані з ініціативи американської сторони. Причиною стала необхідність усунення всіх технічних складнощів прокладки кабелю через Атлантику, що було набагато дешевше.

У грудні 1866 р. на секретному засіданні особливої наради за участю Олександра II було прийнято рішення про продаж американських територій. У березні 1867 р. договір був підписаний. Ціна володінь склала 7,2 млн дол. золотом. Набагато більше значення при вирішенні проблеми мала не фінансова сторона, а військова. Російський уряд боявся військового вторгнення через виявлення золотих розсипів на Алясці. Підписання угоди стало актом дружнього ставлення і способом усунення потенційних протиріч між державами.

Під час обговорення питання в американському Сенаті придбані території отримали нове найменування – Аляска, що означає «Велика земля». Західний кордон проданих земель проведений по центру Берингової протоки зі східними островами. Східний кордон провели відповідно до російсько-англійської конвенції 1825 р. розмежування російських і британських володінь.

З великими труднощами питання оплати приданих територій проходило в конгресі США. Конгрес не вирішив це питання за 10 місяців, встановлених договором. Царський уряд спокійно і з гідністю погодилося на відстрочку платежів.

Висновки. Отже, політика США і Росії була сумішною експансіоністських прагнень і взаємовигідних ділових угод. На різних етапах розвитку верх брала то одна, то інша сторона. Був проданий російський анклав в Каліфорнії. У другій половині 1850-х рр. економічне і фінансове становище Російсько-Американської компанії мало суперечливий і нестійкий характер. Договір 1867 р. сформував східні кордони Росії і створив передумови для перетворення Тихоокеанської Півночі в регіон співпраці, а не конфронтації. Російсько-американські відносини залишалися цілком дружніми до початку ХХ ст., хоча на рубежі століть вступили в імперіалістичну фазу Росія і США почали відчувати протиріччя в Маньчжурії і на Далекому Сході.

6. Макарова Г. В. К истории ликвидации Российско-Американской компании // Проблемы истории и этнографии Америки. – М., 1979.
7. Миронов И. Б. Политическая конъюнктура в исторических исследованиях о продаже Аляски США // Книга в пространстве культуры. – Вып. 5. – М., 2011. – С. 57–59.
8. Болховитинов Н. Н. Российско-американские отношения и продажа Аляски. 1834-1867. – М., 1990. – С. 316.
9. Тихменево П. А. Историческое обозрение образования Российско-Американской компании и действие ее до настоящего времени. – СПб. 1861-1863.
10. Окунь С. Б. К истории продажи российских колоний в Америке // Исторические записки. – 1938. – Т. 2. – С. 234.

Колесова О.С., Черевко О.С.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РОССИЙСКО-АМЕРИКАНСКОЙ КОМПАНИИ ОТ СОЗДАНИЯ ДО ПРОДАЖИ АЛЯСКИ В 1867 ГОДУ

Аннотация

Рассматривается экономическая жизнь так называемой Русской Америки – российских поселений-колоний на Североамериканском континенте. Освещается период с образования Российско-американской компании (РАК) в 1799 году до заключения договора от 30 марта 1867 года о продаже Аляски. Главное внимание уделяется финансовому положению и перспективам развития Российско-американской компании.

Ключевые слова: пушной промысел, постоянные русские поселения, компаньоны, монополия, вексель, борьба, рынок, устав.

Kolesova O.S., Cherevko O.S.

National Pedagogical M.P. Dragomanov University

ECONOMIC SITUATION AND PROSPECTS OF THE RUSSIAN-AMERICAN COMPANY FROM THE ESTABLISHMENT TO THE SALE OF ALASKA IN 1867

Summary

Consider the economic life of the so-called Russian America-Russian settlement-colonies on the North American continent. Reveals the period from the establishment of the Russian-American Company (cancer) in 1799 to the contract of 30 March 1867 on the sale of Alaska. The main attention is paid to the financial position and prospects of the Russian-American Company.

Keywords: trapping, permanent Russian settlement, companions, monopoly bill, fight, market status.